

FOLKLORAS IR TEATRAS

PARENGĖ DANGUOLĖ
ŽELVYTĖ

2010 m. Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla skaitytuos nudiugino didelės apimtės Stasio Skrodenio knyga „Folkloras ir gyvenimas“ (sudarė Vida Česnulienė). Anotacijoje rašoma, kad „Rinkinyje skelbiami straipsniai įvairiais folkloro gyvavimo klausimais, nagrinėjama ir vertinama asmenybių, prisilietusių prie folkloro ar paskyrusių savo gyvavimą jo tyrimui, veikla.

Publikuojami reikšmingesni straipsniai, parašyti 1963–2008 m., kuriuose daug dėmesio skiriama apeiginei tautosakai, apeigoms ir papročiams bei jų raiškai ir gyvavimui praetyje ir naujomis sąlygomis, liaudiškajai vaidybai, lietuvių folkloro istoriografijos klausimams. Tais straipsniais ne tik pristatomas ir vertinamas folkloro palikimas, bet jie yra ir kaip dokumentas, vienai ar kitaip nušvietęs to meto (tarybinio laikotarpio) lietuvių folkloristikos vingius, socialinius folkloro gyvavimo aspektus. Skelbiami straipsniai apie lietuvių kalendorinių švenčių (advento, Kalėdų, Užgavėnių, Velykų, Joninių) tautosaką, jos gyvavimo ypatybes ir ryšius su kaimyninių tautų analogišku folkloru. Nagrinėjami liaudiškojo teatro bruožai, Užgavėnių persirengėliai ir kaukės bei jų prasmės, įvairūs tautosakos pateikimo scenoje aspektai.

Skyriuje „Prisilietę prie tautosakos“ apžvelgiamas atskirų asmenybių – nuo Dionizo Poškos iki Norberto Vėliaus ir akademiko Leonardo Saukos – įnašas skelbiant, analizuojant ir populiarinant tautosaką [...].“

S. Skrodenis – folkloro tyrinėtojas, paskelbęs daugiausiai publikacijų apie liaudiškojo teatro tradicijas. Straipsnyje „...Gimė teatras“ jis rašo, kad „teatro menas ilgus šimtmečius formavosi įvairiose liaudies apeigose ir papročiuose, primityvios jo formos tobulėjo, kito.

Kiekvienos tautos poetinėje liaudies kūryboje rasime tokių teatro, meno, liaudies dramos užuomazgų. Vienose tautose jos ryškesnės, kitose reiškiasi labai elementaria forma. [...] meno istorikai mano, kad tų užuomazgų reikia ieškoti jau pirmykštėje bendruomenėje. Jau tada, kai žmogus vienas ar kitais tikslais pasikeičia, t. y. atlieka kažkieno kito vaidmenį (tokių pavyzdžių yra labai daug įvairių tautų apeigose ir net praktinėje veikloje, pvz., medžioklėje, kai pamėgdžiojamas žvėris), galima kalbėti apie pačią teatro pradžią, apie pirmykštės dramos formas.“

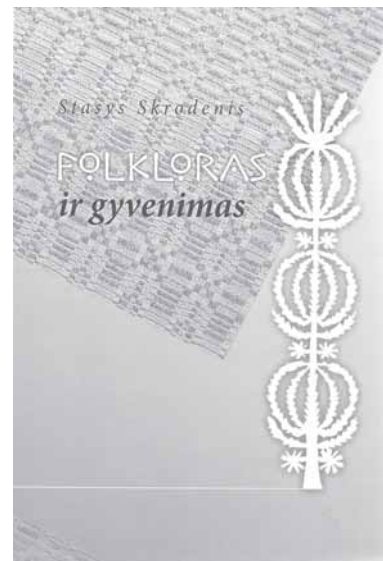
Tik jų negalima vertinti dabartinio teatro įvairiapusio, sintetinio meno – požiūriu. Pirmykštės dramos meno formos neturi daugelio sudėtinių šiandieninio teatro elementų, kaip dramaturgo, dekoracijų, supratimo apie sceną ir kt., tačiau visoms būdingi du dalykai - vaidmuo ir aktorius. Pagal tai ir skirtini ar neskirtini vieni ir kiti tautosakos kūriniai prie liaudiškojo teatro repertuaro.

Lietuvių liaudies dramos ryškiausias apeiginėje poetinėje liaudies kūryboje ir atskiruose trumpuose buitinio pobūdžio vaidinimuose, kurie būdavo atliekami pasilinksminimuose ar kitomis progomis.“ S. Skrodenis pažymi, kad liaudies dramos elementų yra žaidimuose, kuriuose „ryški tendencija dramatiuoti tekstą, kuris retkarčiais perauga į inscenizaciją.

Vienuose žaidimuose dainos tekstas papildomas miminiais judesiais. [...] Labiausiai vaidybinis pradai išryškėja tuose draminiuose žaidimuose, kurie turi dialoginį tekstą“, kur yra dramatinė situacija. Daug tokių yra tarp vaikų žaidimų.

Autorius rašo, kad „pačios ryškiausias liaudies dramos užuomazgos yra kalendorinių apeigų tautosakoje. Čia ne tik vyrai persirengia moterimis, o moterys - vyrais, bet naudojamos ir įvairios kaukės bei visokiausia butaforija. [...]

Ypač daug buvo vaidinama žiemos švenčių ciklo metu. Buvo įprasta naujametinį laikotarpį (nuo gruodžio 25 ligi sausio 6 d.), kaip reikalavo papročiai, praleisti linksmai ir nieko nedirbant. Tuomet keldavo vakaruškas, vadinamas kalėduškomis ar kitais vardais, vos ne kiekvieną vakarą. Jų metu, be kitų linksmybių, vaidintos ir nedidelės scenelės. Tie vaidinimai buvo satyriniai. [...] Vaidinant kitas sceneles net persirengiama, pvz., aviną ar katiną vaizduojantis žmogus užsivelka išverstus

Stasio Skrodenio knygos „Folkloras ir gyvenimas“ viršelis

kailinius, prisisiuva uodegą ir pan.

Naudojami ir kiti daiktai. Jie traktuojami satyriškai. Antai, muzikantams instrumentus atstoja šiaudų grįžtė ir lazda, barzdaskučiai skustuvą – pliauska.

Ne visi tie vaidinimai buvo susiję su to laikotarpio apeigomis. Dažnai jie buvo atliekami ir kitu metu. Kita vertus, kai kurie vaidmenys, kaip gervės, arklio, meškos, iš kalendorinių apeigų repertuaro pateko į vestuvių apeigas ar tapo bet kokių pasilinksminimų dalimi.“

S. Skrodenis užsimena ir apie senokai išnykusią Kalėdos, įprasminusio praėjusį laiką, kuris suvargęs lankydamas žmones ir būdavo nugalimas jauno berniuko – Naujųjų metų – tradiciją.

Anot S. Skrodenio, „Matyt, per bažnyčią atsirado ir Trijų karalių vaikščiojimo paprotys, įgijęs šiek tiek tautinių bruožų. Be oracijų ir giesmių, jie vaidindavo ir tam tikrą Biblijos teksto dalį. [...]

Vaidingiausi ir įdomiausi persirengėliai pasirodydavo per Užgavėnes. Tie pasirodymai literatūroje kartais vadinami karnavalu ar liaudies komedija.

Persirengėliai būdavo iš aplinkos paimti tipai: smulkūs pirkliai žydai, čigonai, cariniai žandarai, vaistinininkai „vengrai“ ir kt.

Persirengėliai drauge vedžiodavosi „gyvulius“: ožį (ožką), gervę, arklių, kuriuos taip pat vaidino žmonės. [...]

Persirengėliai, dažnai vadinti bendru

„žydų“ vardu, sudarė Užgavėnių karnavalininkų daugumą. Kai kuriose Žemaitijos vietose jie vadinti velykžydžiais, nes taip apsidarę siausdavo per Velykas bažnyčioje ir ypač šventoriuje. Jie užsidėdavo kaukes, kurios sukeldavo ne tik juoką, bet ir pasibaisėjimą. Jos dažniausiai būdavo daromos iš medžio ar luobo, išskaptuojant ar išpjaunant skylės akims, nosiai, angą burnai. [...]

„Žydai“ ir kiti žmogaus pavidalo persirengėliai sakydavo tam tikrus, paprastai improvizacinius, tekstus. Juose humoristiškai atsiskleisdavo kiekvieno veikėjo gyvenimo momentai, santykis su šeiminiškais, nevengta bažnytinių maldų parodijų, pvz.: „Mes, vargšai, iš Nugnybto žemės, iš anapus šišės, už dviejų nedėlių...“ Per Užgavėnes taip pat būdavo vaidinamos triukšmingos Kotrės vestuvės, vaizduojama simbolinė personažų – Lašinsio ir Kanapinsio – kova.

Kotre, More arba Magde Žemaitijoje buvo vadinama per Užgavėnes po kaimą vežiojama moters pavidalo baidyklė, o Lašinskis ir Kanapinskis simbolizavo atitinkamai, mėšėdį, t. y. laiką iki Užgavėnių ir gavėnių.

Pavasario ir vasaros švenčių laikotarpiu vaidinimų beveik nebuvo. Žinoma, kad Šiaurės Lietuvoje per Sekmines piemenys darydavo balių ir jo metu vaidindavo vestuves su dainomis, oracijomis ir kitomis apeigomis.

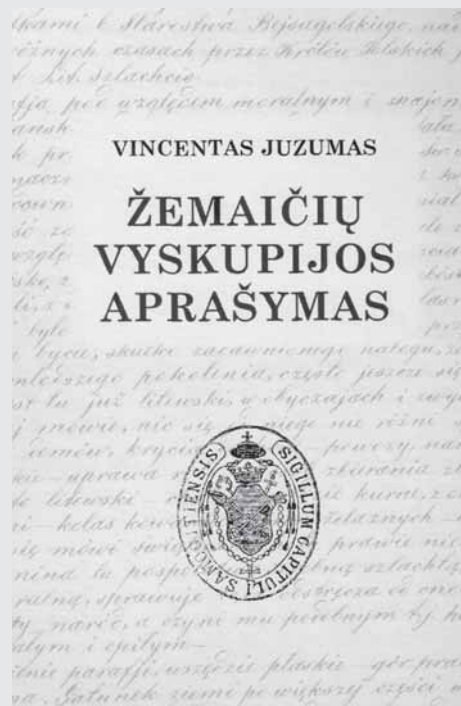
Liaudies dramos užuomazgų galima rasti ir vestuvių apeigose. Bet negalime pačių vestuvių laikyti liaudies drama, nes tai yra tikrovė, o ne jos meninis atspindys. Kita vertus, vestuvių ceremonijose yra labai daug vaidybos, daug savo laikinus vaidmenis atliekančių personažų. Anksčiau jose taip pat būdavo atliekami įvairūs komiški vaidinimai, daug kuo panašūs į naujametines žiemos švenčių laikotarpio vaidinimus („Gervė“, „Meška“). Prie specifinių vestuvių vaidinimų priklauso netikros nuotakos rėdymas, kai kuriose Lietuvos vietovėse sutinkamas „čigonavimo“ paprotys, kuriame gausu šmaikščių dialogų ir įvairių komiškų situacijų. Pagaliau ir kai kurios pačių vestuvių apeigų detalės teikia gana daug medžiagos liaudies dramos užuomazgoms pažinti.

Šiek tiek liaudies dramos pradų galima rasti pabaigtuvių apeigose ir kitos rūšies tautosakoje, tačiau jie nėra tokie ryškūs ir vientisi. Jie duoda daugiau medžiagos tik liaudies talentams pažinti, lygiai kaip ir pavieniai draminiai veiksmo elementai (mimika, judesiai ir intonacija) padeda susidaryti nuomonę apie dainų ir pasakų atlikėjo vaidybinius sugebėjimus.

Iš neapeiginių vaidinimų, atliekamų bet kuriuo metų laiku ir nesusijusių su atitinkamomis apeigomis ir ritualais, minėtini „Senuko ir senukės pasakojimai“, „Čigonai“, „Audėjai“, „Ožiukai“ ir kt.“

Autorius rašo, kad „Liaudies dramos užuomazgos turėjo įtakos pirmiesiems lietuviškiems spektakliams. Tik tas poveikis reiškėsi ne tiesiogiai, teikiant jau sukurtus kūrinis ar kitokius išbaigtus sceninius charakterius, bet, kaip savo laiku pabrėžė Balys Sruoga, – psichologiškai, per tiesioginį vaidintojų įkvėpimą, per gaivalinę kūrybinę jėgą.“

Straipsnyje „Liaudies dramos užuomazgos lietuvių kalendorinėse apeigose“ S. Skrodenis pažym: „Apie liaudies dramą nelengva rašyti, nes, viena, dar nėra galutinai nustatytos jos ribos, t. y. kas priklauso liaudies dramai ir kas ne, ir, antra, trūksta išsamių vaidinamų dalykų aprašymų. Ypač pastarasis trūkumas aiškiai būdingas lietuvių etnografijos ir tautosakos mokslui.“

2013 m. lietuviškai išleistos Vincento Juzumo knygos „Žemaičių vyskupijos aprašymas“ viršelis

VINCENTO JUZUMO „ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS APRAŠYMAS“ – LIETUVIŠKAI

Sulaukėme gražios progos Žemaičių krašto istorijos biblioteką papildyti nauju leidiniu – 2013 m. pirmą kartą lietuviškai išleista Vincento Juzumo 1899 m. parengta didelės apimties (1080 puslapių) knyga „Žemaitijos vyskupijos aprašymas“ (išleido Žemaičių vyskupystės muziejus, leidybos vadovas – šio muziejaus direktorius Antanas Ivinskis).

V. Juzumo rankraštį iš lenkų į lietuvių kalbą išvertė, spaudai parengė Lietuvos kultūros tyrimų instituto vyresnysis mokslinis darbuotojas istorikas dr. Mindaugas Paknys. Kalbos redaktorė – Dangė Vitkienė, dailininkė – Violeta Boskaitė. Knygą išspausdino Vilniuje veikianti Standartų spaustuvė.

Leidinio tiražas – 800 egz.

Kartu išleista ir Vincento Juzumo rankraščio faksimilių kompaktinė plokštelė.

Knygos leidimą parėmė Lituanistikos paveldo ir įprasminimo komisija, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Lietuvos Respublikos Kultūros rėmimo fondas, Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos.

Knygoje panaudotas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomo Žemaičių vyskupijos žemėlapis, kurį parengė Vincentas Juzumas ir jo brolis medikas Juozas Juzumas (Polikarpas Girštautas) fragmentai – jais knygoje yra atskirti kiekvienos parapijos aprašymai bei leidinio skirsniai.